

Γιατί οι ναζί μίσησαν τις πρωτοπορίες;

09.12.2013

Πρόσφατα ανακαλύφθηκαν στο Μόναχο περίπου 1.400 έργα κορυφαίων καλλιτεχνών: μικρό μόνο μέρος ενός τεράστιου πλιάτσικου «εκφυλισμένης» (όπως την αποκάλεσε το Τρίτο Ράιχ) τέχνης. Γιατί διώχθηκαν τόσο λυσσωδώς οι πρωτοπορίες από τους ναζί;

Ένα από τα έργα της έκθεσης «Εκφυλισμένη Τέχνη». Είχε κατασχεθεί και τελικά καταστραφεί από τους ναζί επειδή ήταν «παρακμιακή έκφραση ανώμαλων υπανθρώπων, μολυσματική έκφανση του πολιτισμικού μπολσεβικισμού, βλαβερή μη-τέχνη».

μέσα στο γενικευμένο πνεύμα τρομοκρατίας και χλευασμού των αντικομφορμιστών διανοούμενων, το 1937, με προτροπή του ίδιου του Χίτλερ, οργανώθηκε μια μεγάλη κλίμακας έκθεση έργων αφαιρετικής αισθητικής «προσβλητικής του υγιούς πνεύματος του Ράιχ», ενδεικτική των προθέσεων και των μεθόδων των ναζί ενάντια σε κάθε τι που στεκόταν εμπόδιο στη μαζική εμπέδωση και τελική επικράτηση της κοσμοθεωρίας τους. Στόχος τους ήταν η σπίλωση και η γελοιοποίηση πρωτοποριακών καλλιτεχνών των οποίων το έργο ερχόταν σε πλήρη σύγκρουση με το λαϊκιστικό κίτς της προπαγανδιστικής ναζιστικής αισθητικής και σε πλήρη αντίθεση με τα φυλετικά τους δόγματα, ενώ παράλληλα συμβόλιζε την άρνηση του ελεύθερου ατόμου απέναντι στην απαίτηση για απόλυτο συμβιβασμό και τυφλή υπακοή. Η έκθεση με τίτλο «Εκφυλισμένη Τέχνη» (Entartete Kunst) εγκαινιάστηκε στο Μόναχο, στις 19 Ιουλίου 1937. Και, τελικά, λειτούργησε ως μπούμερανγκ, αφού στους τέσσερις μήνες που διήρκεσε την επισκέφτηκαν πάνω από δύο εκατομμύρια θεατές, αριθμός-ρεκόρ για έκθεση μοντέρνας τέχνης! Εξ ου και το εσπευσμένο κλείσιμο της έκθεσης, μέσω της οποίας οι ναζί επιδίωξαν να απαξιώσουν θριαμβευτικά μια από τις πιο

αυθεντικές εκδηλώσεις του ψυχισμού της εποχής ως «παρακμιακή έκφραση ανώμαλων υπανθρώπων, μολυσματική έκφανση του πολιτιστικού μπολσεβικισμού και της μαρξιστικής προπαγάνδας, εβραϊκή μη-τέχνη». Ο κατάλογος των καλλιτεχνών ήταν μεγάλος και περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, μερικούς από τους πιο επιφανείς και διαχρονικούς ριζοσπάστες εικαστικούς: Paul Klee, Wassily Kandinsky, Max Ernst, Piet Mondrian, Kurt Schwitters, Oscar Kokoschka, George Grosz, Otto Dix, Max Beckmann, Erich Heckel, Ludwig Kirchner, Karl Schmidt-Rotluff, Emil Nolde, Franz Marc, Alexei von Jawlensky, Oskar Schlemmer κ.λπ. Η ειρωνεία είναι ότι μόνο έξι από τους 112 καλλιτέχνες που παρουσιάζονταν στην εν λόγω έκθεση ήταν εβραϊκής καταγωγής. Η έκθεση με τίτλο «Εκφυλισμένη Τέχνη» εγκαινιάστηκε στο Μόναχο, στις 19 Ιουλίου 1937, προσελκύνοντας πάνω από δύο εκατομμύρια θεατές. Αργότερα περιόδευσε σε άλλες πόλεις. Οι πίνακες είχαν στριμωχτεί επίτηδες στους τοίχους, συνοδευμένοι από προσβλητικές επιγραφές και ειρωνικά σχόλια γραμμένα πάνω τους ή ολόγυρά τους σε στυλ γκράφιτι. Επιπλέον, τα εκθέματα ήταν χωρισμένα σε δυσφημιστικές κατηγορίες, ανάλογα με τη βέβηλη τάση που εκπροσωπούσαν, σύμφωνα πάντα με τους ναζι-κατακριτές τους, όπως: «εξαχρέωση της απεικόνισης», «θρησκευτική βλασφημία», «προσβολή των Γερμανίδων», «καλλιτεχνική αναρχία», «καθαρή παράνοια» κ.λπ. Στον κατάλογο της έκθεσης οι ναζι ιστορικοί τέχνης θρηνούσαν για την «προοδευτική κατάλυση της ευαισθησίας απέναντι στη φόρμα και στο χρώμα», διαμαρτυρόμενοι για την ανάδειξη έκφυλων και παθολογικών προσωπικοτήτων σε καλλιτέχνες. Συγκρίνοντας μάλιστα αυτά τα έργα με έργα αυθεντικών ψυχοπαθών, έκριναν τα δεύτερα ως σαφώς ανώτερα, πιο ενδιαφέροντα και ολοκληρωμένα σε σχέση με την «τρομακτική αλλοίωση της πραγματικότητας» την οποία διέδιδε εν είδει αισθητικής μόλυνσης, είτε από πνευματική αναπηρία είτε από αντεθνικό ζήλο, η εν λόγω «εκφυλισμένη τέχνη». Στην έκθεση με τίτλο «Εκφυλισμένη Τέχνη» (1937) τα εκθέματα ήταν χωρισμένα σε κατηγορίες όπως «εξαχρέωση της απεικόνισης», «θρησκευτική βλασφημία», «προσβολή των Γερμανίδων», «καθαρή παράνοια»... Ουσιαστικά, αυτό που οι ναζι έσπευσαν να χαρακτηρίσουν «εκφυλισμένη τέχνη» ήταν και είναι η τέχνη που σε κάθε εποχή εκφράζει τις μεγάλες αντιφάσεις, τα κενά και τους κινδύνους μιας κοινωνίας υπό μεταμόρφωση. Ήταν και είναι η τέχνη που αντιπαρατίθεται αυθόρμητα στα (παραδόξως;) πανομοιότυπα μηνύματα των δικτατοριών, η τέχνη που ανθίσταται στο θεμελιώδες στρατοκρατικό τρίπτυχο: υπεραπλούστευση της ιδεολογίας, ισοπεδωτική τάξη, απόρριψη της διαφορετικότητας. Ειδικά την περίοδο του γερμανικού Μεσοπολέμου, η αληθινά υγιής ψυχογραφική τέχνη –χαρακτηριστικά (συγκλονιστικά) δείγματα της οποίας συναντούμε εξίσου στον Πικάσο ή στον Ντε Κούνινγκ–κατέγραψε την έξοδο από την κρίση μέσα από τη βαθύτερη συνειδητοποίησή της, έδωσε το μέτρο της ζωτικότητας και της ελπίδας σε μια κοινωνία δηλητηριασμένη, αλλά όχι πλήρως ηττημένη, από το πνεύμα το «κακού», τον εφιάλτη της ανέχειας, της βίας και του πολέμου. Από αυτή την άποψη, που δεν διέφυγε της προσοχής του Υπουργείου Προπαγάνδας, ήταν μάλλον αναμενόμενη η επίθεση των ναζι εναντίον της ριζοσπαστικής τέχνης του Μεσοπολέμου, η οποία εκ φύσεως δεν θα ακολουθούσε ποτέ άνωθεν επιβεβλημένα πρότυπα και αγκυλωμένες προδιαγραφές, πόσο μάλλον το γκεμπελικό ιδανικό ενός πατριωτικού αναπαλαιωμένου ακαδημαϊσμού του 19ου αιώνα, του οποίου το κεντρικό μοτίβο (σαν βαγκνερικό leitmotiv) ήταν η ηθογραφική αναπαράσταση λαϊκών ηρώων και ηρωίδων της Άριας φυλής, συνήθως γυμνών «ατσάλινων» αθλητών ή ροδομάγουλων «ευτυχημένων» εργατών που πασχίζουν για τη δόξα του καθεστώτος. Εικόνες που, εν ολίγοις, φαντάζουν σήμερα ιλαροτραγικά σύμβολα

μιας παρωχημένης, πλην αιθαλούς, πολιτισμικής βαρβαρότητας. Ο Χίτλερ επισκέπτεται την έκθεση συνοδευόμενος από τον διοργανωτή της, τον Άντολφ Τσίγκλερ. Ο πόλεμος κατά του μοντερνισμού (σε ένα όντως ευρύτατο φάσμα δημιουργίας, από τον εξπρεσιονισμό και τη νέα αντικειμενικότητα, έως τον ντανταϊσμό και τον σουρεαλισμό) ξεκίνησε με ένα προεδρικό διάταγμα περί κατάσχεσης όλων των έργων τής εν λόγω αισθητικής από τα μουσεία αλλά και από ιδιωτικές συλλογές. Κατασχέθηκαν περίπου 18.000 πίνακες και γλυπτά, μεταξύ αυτών έργα του Βαν Γκογκ, του Τζορτζ Γκρος, του Λόβις Κόριντ, του Μαν Ρέι ή του Μουνκ. Τα περισσότερα από αυτά εκποιήθηκαν στη διαβόητη δημοπρασία που οργανώθηκε από τη γκαλερί Fischer στη Λουκέρνη, τον Ιούλιο του 1939. Τουλάχιστον 4.829 κάρτες, ενώ κάποια άλλα πουλήθηκαν έναντι εξευτελιστικών ποσών (συχνά, μόλις για ένα ελβετικό φράγκο!) σε Ελβετούς εμπόρους έργων τέχνης, ή περιήλθαν στις προσωπικές συλλογές αξιωματούχων του καθεστώτος, όπως εκείνη του Χέρμαν Γκέριγκ (δεξί χέρι του Χίτλερ και αρχηγός της Λουφτβάφε). Για πρώτη φορά η τέχνη διώχθηκε με τόση αδυσώπητη επιμονή, τόσο συντεταγμένο τρόπο και σε τόσο μεγάλο εύρος, στέλνοντας μάλιστα τους πρωτοπόρους καλλιτέχνες στην εξορία ή στον τάφο. Ασφαλώς, η τέχνη έχει γνωρίσει ουκ ολίγες φορές διώξεις. Για παράδειγμα, αρκετά συχνά το γυμνό γινόταν αντικείμενο δικαστικών διώξεων ανά τους αιώνες. Πληθώρα έργων της ζωγραφικής, της γλυπτικής, αλλά και της λογοτεχνίας, της μουσικής και του κινηματογράφου έχουν απασχολήσει τα δικαστήρια. Στην περίπτωση όμως των Εθνικοσοσιαλιστών της Γερμανίας, για πρώτη φορά η τέχνη διώχθηκε με τόση αδυσώπητη επιμονή, τόσο συντεταγμένο τρόπο και σε τόσο μεγάλο εύρος, στέλνοντας μάλιστα τους πρωτοπόρους καλλιτέχνες στην εξορία ή στον τάφο. Η αφίσα της έκθεσης που εξέφρασε το μίσος των ναζί για τις πρωτοπορίες. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η λεγόμενη μοντέρνα τέχνη δεν συνιστούσε πρόβλημα για τους εθνικοσοσιαλιστές λόγω του ύφους της, της εικαστικής τεχνοτροπίας της, των σχημάτων και των χρωμάτων της –ασχέτως αν αυτά ακριβώς καταδεικνύονταν από τη λαϊκιστική προπαγάνδα ως συμπτώματα παρακμής. Ήταν πολύ περισσότερο η πολιτική διάσταση του μοντερνισμού που τους ενοχλούσε, γιατί οι μοντέρνοι καλλιτέχνες δεν είχαν υποστηρίξει απλώς μια τέχνη μη υποταγμένη στη μίμηση της εξωτερικής πραγματικότητας, απλώς εναντιωμένοι στο ρεαλισμό ή από ακαδημαϊκή διάθεση για απερίσταλτο πειραματισμό. Στην ουσία, ο μοντερνισμός προέβαλε τη σημασία του υποκειμένου και τον απόλυτο σεβασμό στην ελεύθερη αυτοδιάθεση κάθε ατόμου, κάτι που ασφαλώς ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την ιδεολογία του φασισμού, που στηριζόταν (και στηρίζεται) σε κοινωνίες μαζικές και κατευθυνόμενες, αποτελούμενες από ανθρώπους με υποβαθμισμένη, αν όχι και ευνουχισμένη, τη συνείδηση της ατομικότητάς τους, άρα ευάλωτους στη χειραγώγηση, την προπαγάνδα, τον εθνικιστικό μυστικισμό, τα ηρωικά στερεότυπα, τις φυλετικές κορώνες και τα πολεμοκάπηλα κελεύσματα. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η επαναστατική τέχνη ξυπνούσε και ενθάρρυνε τον ανήσυχο και απρόβλεπτο ατομικισμό, τόνιζε την καθολικότητα της ελεύθερης ψυχικής έκφρασης μέσα από τις εκλάμψεις και τα πάθη εκάστου ατόμου, ενοποιούσε ενστικτωδώς την ανθρωπότητα μέσα από τις οδύνες και τα όνειρά της, και παράλληλα έσπαζε τα στεγανά των παραδόσεων και των εθνικισμών του 19ου αιώνα, καταγγέλλοντας την άγονη στασιμότητα και τη χαλκευμένη προγονολατρεία. Αυτά είναι που ενοχλούσαν καίρια τους ναζί και, διόλου τυχαία, τα ίδια εξακολουθούν να ενοχλούν τους σημερινούς «εκπροσώπους» τους.